ІВАН ФРАНКО

СОНЕТИ

ОСІННІ ДУМИ

ВОЛЬНІ СОНЕТИ

ТЮРЕМНІ СОНЕТИ

СПОМИНИ

ІВАН ФРАНКО
СОНЕТИ

ІВАН ФРАНКО

СОНЕТИ

КИЇВ
Видавництво художньої літератури «Дніпро»
1984

У1
Ф83

В сборник вошли сонеты
великого украинского писателя
революционно-демократического
направления
И. Я. Франко (1856—1916).

Ілюстрації художника
МИКОЛИ СТОРОЖЕНКА

Ф $\frac{4702590100-38}{М205(04)-84}$ 38.84.

ОСІННІ ДУМИ

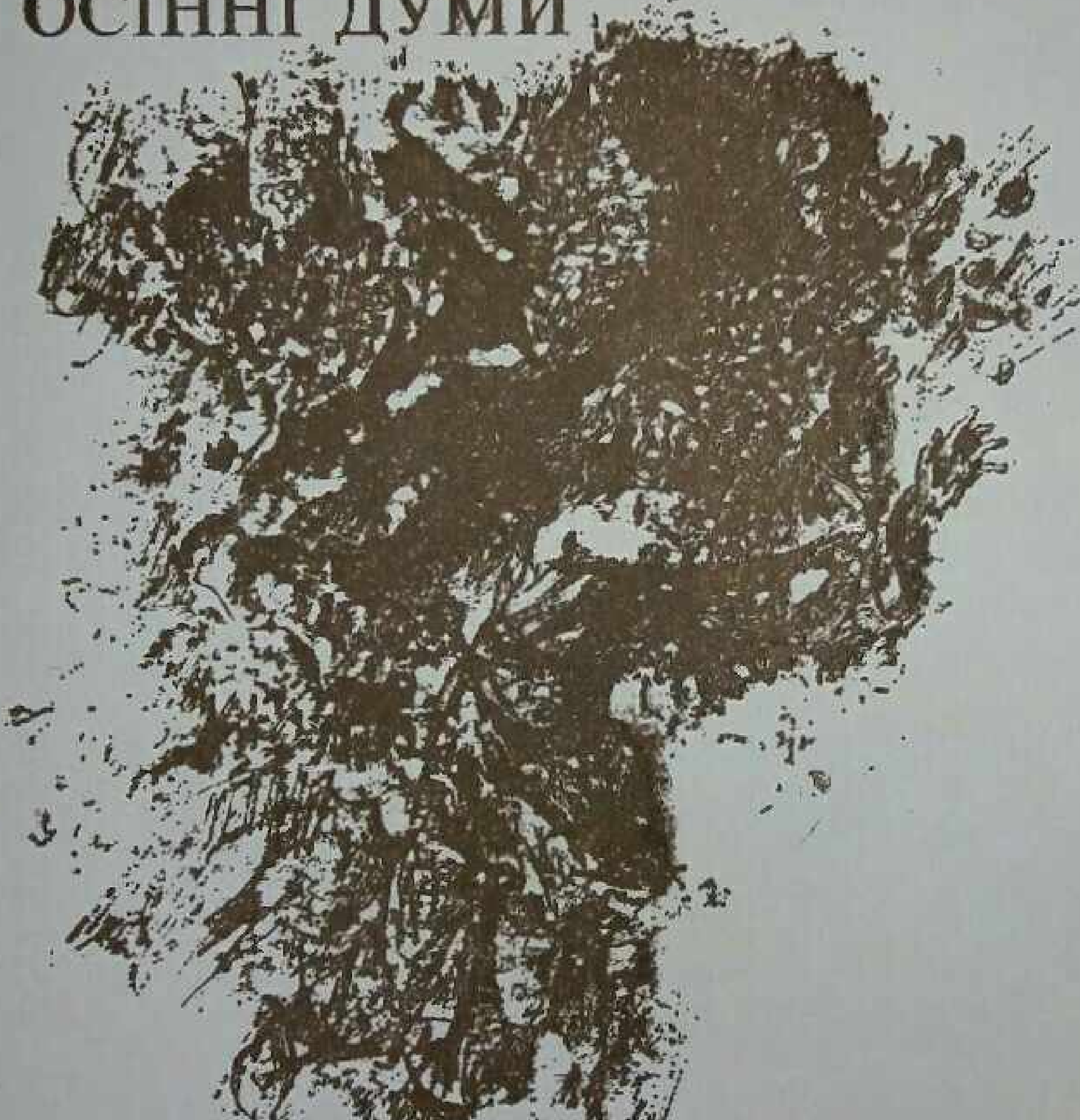

Із збірки «З вершин і низин»

ОСІННІ ДУМИ

* *
*

Осінній вітре, що могучим стоном
Над лісом стогнеш, мов над сином мати,
Що хмари люто гониш небосклоном,
Мов хочеш зиму, сон і смерть прогнати;

Що у щілинах диким виєш тоном
І рвеш солому із сільської хати,
Зів'яле листя гоном-перегоном
По полю котиш, вітре мій крилатий!

Я довго пильно слухав стону твого
І знаю, чом так стогнеш ти і плачеш:
Тобі жаль сонця, цвіту, дня літнього!

О вітре-брате! Як мене побачиш
Старим, зів'ялим, чи й по мні заплачеш,
Чи гнівно слід буття завієш мого?..

9 октября [*1882*]

ЖУРАВЛІ

Понад степи і поле, гори й доли,
Понад діброви, зжовклим листом вкриті,
Понад стернища, зимним вихром биті,
З плачем сумним, мов плач по кращій долі,

Понад селища бідні, непошиті
Хатки, обдерті і пусті стодоли,
Понад люд темний, сумовитий, голий
Ви пливете по млистому блакиті.

Куди? Куди? Чи в кращий край зелений,
Залитий світлом, зіллям умаєнний,
На нитку мов нанизані, мчите ви?

О, ждіть! Ось в млистій і вогкій ярузі
З крилом підтятим брат ваш сохне в тузі!
Візьміть мене в путь, браття! Де ви? Де ви?..

*

Післанці півночі, в далекім юзі,
В прекраснім краю барв, багатства, пісні,
Перекажіть про сірі, безутішні
Мли, що стоять на нашім видокрузі!

Перекажіть про бідність, сльози вічні,
Про труд безсонний в болі і натузі,
Про чорний хліб твердий, печений в спузі,
Про спів жалібний, мов вітри долішні!

Перекажіть про те, що вас прогнало
З нещасного, хоч рідного вам, краю,
Щоб всяке щире серце й там ридало!

Та сли й там бідні схнуть, терплять, ридають,
Сли й там земля ссе кров їх, сльози й піт,
А хліб дає не їм — мовчіть! мовчіть!

20—21 окт[ября] 1883

* *
*

Тихенько річка котить хвилі чисті,
Так тихо, що в ній чуєш, як тріпочесь
Сверщок, що впутавсь у зів'ялім листі,
Що і самому розплистись в ній хочесь.

Тихенько зорі моргають іскристі...
Зірниці промінь, мов дитя, хлюпочесь
В хрустальних водах; голії, безлисті
Нависли лози, їм заснути хочесь.

На дні перловім щука спить спокійно,
Ліниво зіви шевелить криваві,
І рак з нори виповзує повільно.

І в серці людськім зорі золотаві
Мигтять, та щука лютая дрімає,
І заздрість острі щипці виставляє.

1881

* *
*

Паде додолу листя з деревини,
Паде невпинно, чутно, сумовито,
Мов сльози мами, що на гріб дитини
Прийшла і плаче, шепчучи молитов.

Осики лист кровавий із гіллини
Паде, немов ножем його пробито;
Жалібно жовте листя березини,
Здається, шепче: «Літо, де ти, літо?»

Лиш дуб могучий, жолудьми багатий,
Спокійно в темну, зимну даль глядить,—
Таж він недарма тепле літо втратив!

Най в'яне листя, най метіль гудить,
Се сил його не зможе підірвати,
І плід його приймесь і буде жить!

1881

Із циклу «КАРТКА ЛЮБОВІ»

* *
*

Плив гордо яструб в лазуровім морі,
Широко круг за кругом колесив,
А на горі в ожиданні і горі
Лежав я й лету яструба слідив.

Я ждав на ню, свою єдину зорю...
Мов яструб, бистро я сюди спішив,
Від рана жду, думками поле орю —
Нема голубки! Серце біль здушив.

Нема голубки! Тільки яструб в'ється!
Нема голубки! Дарма серце б'ється!
Вже ніч. В розпуці знов я геть пішов.

А за ліском на тій ж горі чекала
Вона весь день на мене, виглядала,
Тужила важко й плакала за мнов.

10 мая 1878

* *
*

Від того дня вже другий рік пройшов.
У чистім полі знов лежу я в горі,
Гляджу на небо ясне... Надо мнов
Знов плавле яструб в лазуровім морі.

Обколесив, тепер шибнув стрілов...
Отак і я простір думками порю,
Та темно в нім, навіки мглов густов
Закрила доля мою ясну зорю.

Так темно, зимно! Наче серце стине,
І думка в мізку, мов пилина, гине,
І ворухнуть не можу я рукою,

Коли спімну, що ні одно гаряче
Дівоче серце не зітхне, не сплаче
І не затужить нищечком за мною.

10 мая 1880

* *
*

І ти підеш убитою дорогов,
Котрою день в день тисячі ідуть!
І ти пониження й неволі путь
Пройдеш, як другі, до кінця самого.

Тепер ти ще боронишся, небого,
Ще молодою кров'ю жили б'ють
І свіжі думи сили додають,
Та швидко опору не стане твого.

Вглиб звільна втягне тя багно гниле
І в кров усіми порами віссеться,
Повітря вколо тебе затрує,

І сили волі в тебе не найдеться,
Щоб опиратись довше! Затонеш ти —
І, труп живий, безвладно поплинеш ти!

* *
*

Я буду жити, бо я хочу жити!
Не щадячи ні трудів, ані поту,
При ділі, що наш вік бересь вершити,
Найду й свою я тихую роботу.

З орлами я не думаю дружити,
Та я опрусь гниючому болоту;
Щоб через нього й другим шлях мостити —
На те віддам свій труд, свою охоту.

А як часом моя послабне сила,
І серце в груді біль зціпить пекучий,
І людська злість зморозить кров у жилах,

То човник мя перенесе летючий —
Твоя любов підніме мя на крилах,
Аж поки вал не зломиться ревучий.

1880

Із циклу «ЗНАЙОМИМ І НЕЗНАЙОМИМ»

ДАНИЛОВІ МЛАЦІ

Прочитавши його віршик *«Не можна всім догодити»*
(Календар «Просвіти», 1883)

Отче Даниле, ще не все той вільний,
Хто з своїх пут сміється і кепкує;
Не все ще той поет великий, чільний,
Хто вірші пише і слова римує;

Не все ще той святий, хто богомільний,
Ні той високий, хто ся вгору дує;
Не все нас сміх розвеселить весільний,
Ні розсльозить нас той, що все сумує.

Не втім, співаче, сила слова твого,
Щоб ти раз в раз мок в сльозах, кис у горі,
Ні щоб сміявсь, чи є, чи не є з чого.

Ти будь керманич наш в бурливім морі,
Щоб в тобі бачив люд привідця свого
І все чув добре слово в добру пору.

17 дек[абря] 1882

ВОЛЬНІ СОНЕТИ

Із збірки «З вершин і низин»

ВОЛЬНІ СОНЕТИ

* *
*

Сонети — се раби. У форми пута
Свобідна думка в них тремтить закута,
Примірена, як міряють рекрута,
І в уніформ так, як рекрут, упхнута.

Сонети — се пани. В них мисль від роду
Приглушено для форм; вони вигоду,
Пожиток кинуть, щоб ловити моду:
Се гарний цвіт, що не приносить плоду.

Раби й пани! Екстреми ся стрічають.
Несмілі ще їх погляди, їх речі,
Бо свої сили ще раби не знають.

«Простуйся! В ряд!» Хлоп в хлопа, плечі в плечі
Гнеть стануть, свідомі одної мети,
Живі, грізні, огромнії сонети...

1880

* *
*

«Чого ти, хлопе, вбравсь у стрій лицарський,
Немов боїшся насміху і сварки?
Чого важкий свій молот каменярський
Міняєш на тонкий різець Петрарки?

Замість валити панський гніт і царський,
Ти скрився в поетичні закамарки!
Гіркий, та нешкідний удар писарський,
Мов полинівки чарка у шинкарки».

«Ні, я не кинув каменярський молот,
Усе він в моїй, хоч слабій, долоні.
Його не вирве насміх, ані колот.

І як невпинно він о камінь дзвонить,
Каміння грюк в душі мені лунає,
З душі ж луна та співом виринає».

1881

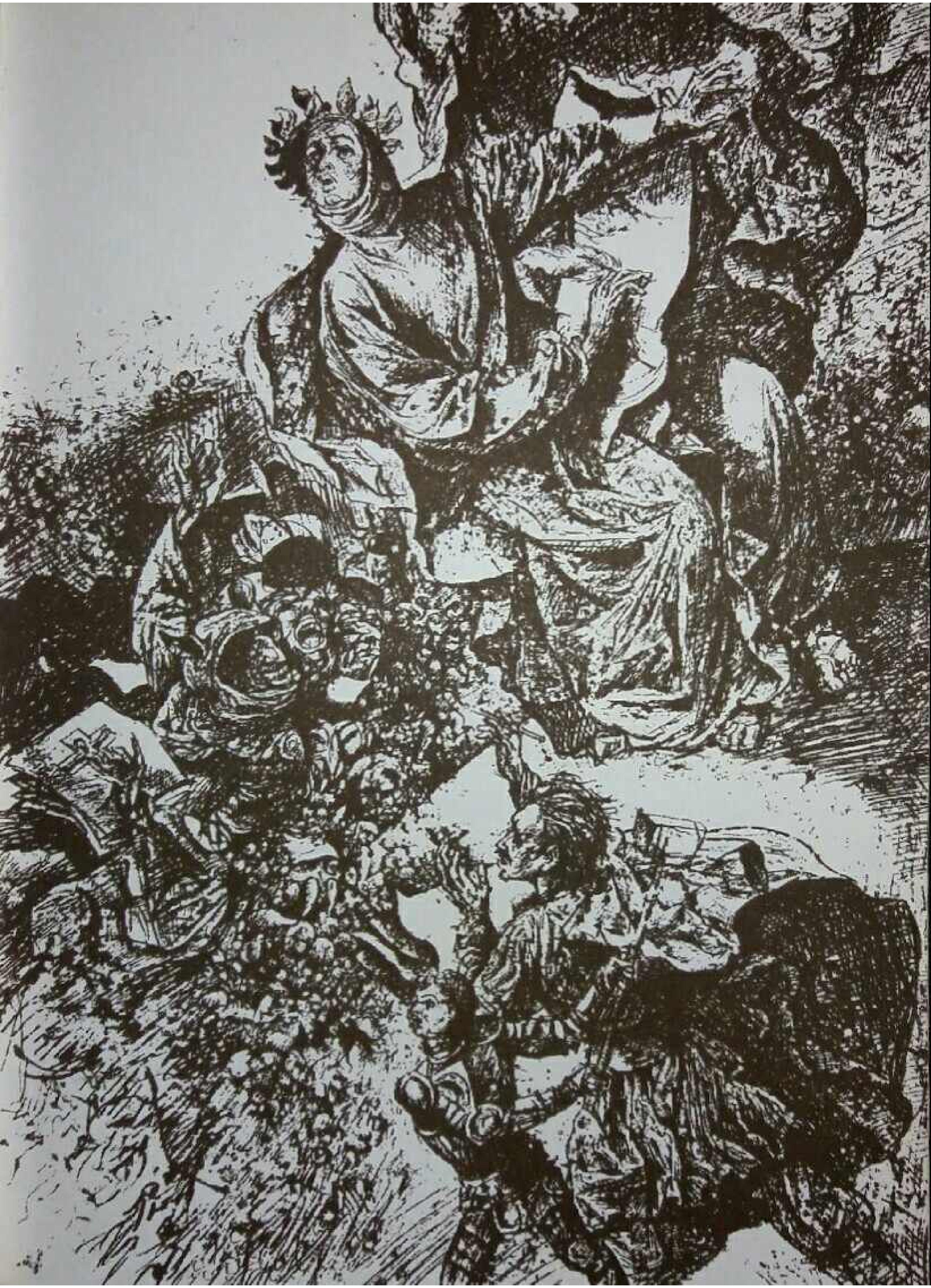

КОТЛЯРЕВСЬКИЙ

Орел могучий на вершку сніжному
Сидів і оком вдовж і вшир гонив,
Втім, схопився і по снігу мілкому
Крилом ударив і в лазур поплив.

Та груду снігу він крилом відбив,
І вниз вона по склоні кам'яному
Котитись стала: час малий проплив,
І вниз ревла лавина дужче грому.

Так Котляревський у щасливий час
Вкраїнським словом розпочав співати,
І спів той виглядав на жарт не раз.

Та був у нім завдаток сил багатий,
І огник, ним засвічений, не згас,
А розгорівсь, щоб всіх нас огрівати.

1873

НАРОДНА ПІСНЯ

Глянь на криницю тиху, що із стіп могили
Серед степу сльозою тихою журчить;
В ній, мов в свічаді, личко місяця блищить,
І промінь сонця миєсь в її срібній хвили,

На дні її щось б'ється, мов таємні жили...
Той рух живий ніколи не бажа спочить,
Вода її пречиста тисячі живить
Дітей весни, що густо вкруг її обсіли.

Криниця та з живою, чистою водою —
То творчий дух народу, а хоч в сум повитий,
Співа до серця серцем, мовою живою.

Як початок криниці нам на все закритий,
Так пісня та з джерел таємних ллєсь сльозою,
Щоб серце наше чистим жаром запалити.

1873

* *
*

Незрячі голови наш вік кленуть,
В котрім, говорять, перед правом сила,
А чесній думці перетяті крила,
А правду й волю, як звіра, женуть.

Та що ж то — право? Право — се лиш сила.
А сила — право, се закон природи.
В житті лиш сила ломить перешкоди,
До лету вгору розпускає крила.

Та що ж се — сила? Лиш п'ястук та збруя?
А серця вашого огонь святий,
А думка, що світи нові будує,

А волі вашої залізні крила,
А переконань, правди блиск яркий —
Чи ж се не також непропаща сила?

1880

* *
*

Жіноче серце! Чи ти лід студений,
Чи запашний, чудовий цвіт весни?
Чи світло місяця? Огонь страшенний,
Що нищить все? Чи ти — як тихі сни

Невинності? Чи як той стяг воєнний,
Що до побіди кличе? Чи терни,
Чи рожі плодиш? Ангел ти надземний
Чи демон лютий з пекла глибини?

Чим б'єшся ти? Яка твоя любов?
В що віриш? Чим живеш? Чого бажаєш?
В чім змінне ти, а в чім постійне? Мов!

Ти океан: маниш і потопляєш;
Ти рай, добутий за ціну оков.
Ти літо: грієш враз і громом убиваєш.

1875

* *
*

Вам страшно тої огняної хвилі,
Коли з мільйонів серць, мов божий грім,
Закута правда бухне і застилі
Шкарлущі світу розірве на нім?

Ви боїтесь, щоби криваві хвилі
Не потекли і не підмили дім
Блискучої освіти, не змулили
Швидкого поступу думок зовсім?

Не бійтеся! В кривавих хвиль навалі
Не згине думка, правда і добро,
Лиш краще, ширше розів'ється далі.

Не бійтеся! Не людськості ядро
Та буря зломить, а суху лушпину,—
Ядро ж живеє розростесь без впину.

1880

* *
*

В снах юності так сквапно ми шукаєм
Прямих стежок і молодим умом
Так просто, гарно вік свій укладаєм,
Так чесно, сміло боремось зо злом...

А втім, в життя, мов в п'яних стиск, вступаєм:
Сей відси штовхне, відти той часом;
Сяк-так в'ємось, удари обминаєм,
Ба й других пнем самі набік плечом.

Оглянемось — і де наш замір дівся!
Жизнь наша, наче манівці, блудна —
Ще щастя, сли вокруг ти не вертівся.

Будь, мов та хвиля! Хоч грізна й мутна,
Та де вал верг ї — там по ній осівся
Осад новий, живий — земля плідна.

1880

*　*
*

Як те залізо з силою дивною,
Що другеє залізо тягне к собі
І магнетизмом звесь, не в супокою
Зціпляєсь, але в ненастанній пробі,—

А як його безділля вкриє ржою,
Під ржею й сила гине, мов у гробі,—
Отак і серце, що, грижі стрілою
Прошиблене, само з'їдаєсь в собі.

Лиш праця ржу зотре, що грудь з'їдає,
Чуття живе, неткнуте заховає,
Непросихаючу нору живить.

Лиш в праці мужа виробляєсь сила,
Лиш праця світ таким, як є, створила,
Лиш в праці варто і для праці жить.

1880

* *
*

Смішний сей світ! Смішніший ще поет,
Що все в нім хоче серіозно брати,
Що в тій погоні до незвісних мет
Розумну думку рад би відшукати.

Смішний сей світ! В нім правом — дикий гнет,
А чесна праця в перегнилі шмати
Вкриваєсь, а коб мала лиш відмет
З страв дармоїдів, щоб живіт запхати,

То мала б доста для потреби свої!
Смішний сей світ! Неробів горсть мала
Себе вважає світом, паном всьої

Землі і ціллю всього, що на світі!
Смішний поет, що хтів би, окрім зла,
В тім світі правди й розуму глядіти.

1881

* *
  *

Ось спить дитя, невинний ангел чистий.
Смієсь у сні — се ангел з ним іграє...
Сплакне у сні — се ангел, в облак млистий
Розпливишся, манить його й щезає.

І сон отсей нестертий, віковистий
В душі його по собі слід лишає:
З дитячих снів той ангел променистий
Раз в раз бажання, тугу в нім збуджає.

Рвесь молодець від батька і від мами
Чогось шукати десь в чужій чужині,
А ангел з далі кличе: «'Д мині! 'Д мині!»

Любві, надії він спішить стежками,
Там плід здобуде, тут лиш квіти зв'ялі,
А ангел з далі кличе: «Далі! Далі!»

1881

СІКСТИНСЬКА МАДОННА

Хто смів сказать, що не богиня ти?
Де той безбожник, що без серця дрожі
В твоє лице небесне глянуть може,
Неткнутий блиском твої красоти?

Так, ти богиня! Мати, райська роже,
О, глянь на мене з своїї висоти!
Бач, я, що в небесах не міг найти
Богів, перед тобою клонюсь тоже.

О бозі, духах мож ся сумнівати
І небо, й пекло казкою вважати,
Та ти й краса твоя — не казка, ні!

І час прийде, коли весь світ покине
Богів і духів, лиш тебе, богине,
Чтить буде вічно — тут, на полотні.

1881

ПІСНЯ БУДУЩИНИ

Знов час прийде, коли з погорди пилу
Ти отрясешся й ясною звіздою
Засяєш людям, і підуть з тобою,
Серця твою почують давню силу.

Знов час прийде, до найтяжчого бою,
Остатнього, за правду й волю милу
Ти поведеш народи і прогнилу
Стару будову розвалиш собою.

І над обновленим, щасливим світом,
Над збратаними, чистими людьми
Ти зацвітеш новим, пречудним цвітом.

Прийде той час! Істотою цілою
Ми чуєм хід його поза собою,
Та доживем його — не ми... не ми!

1880

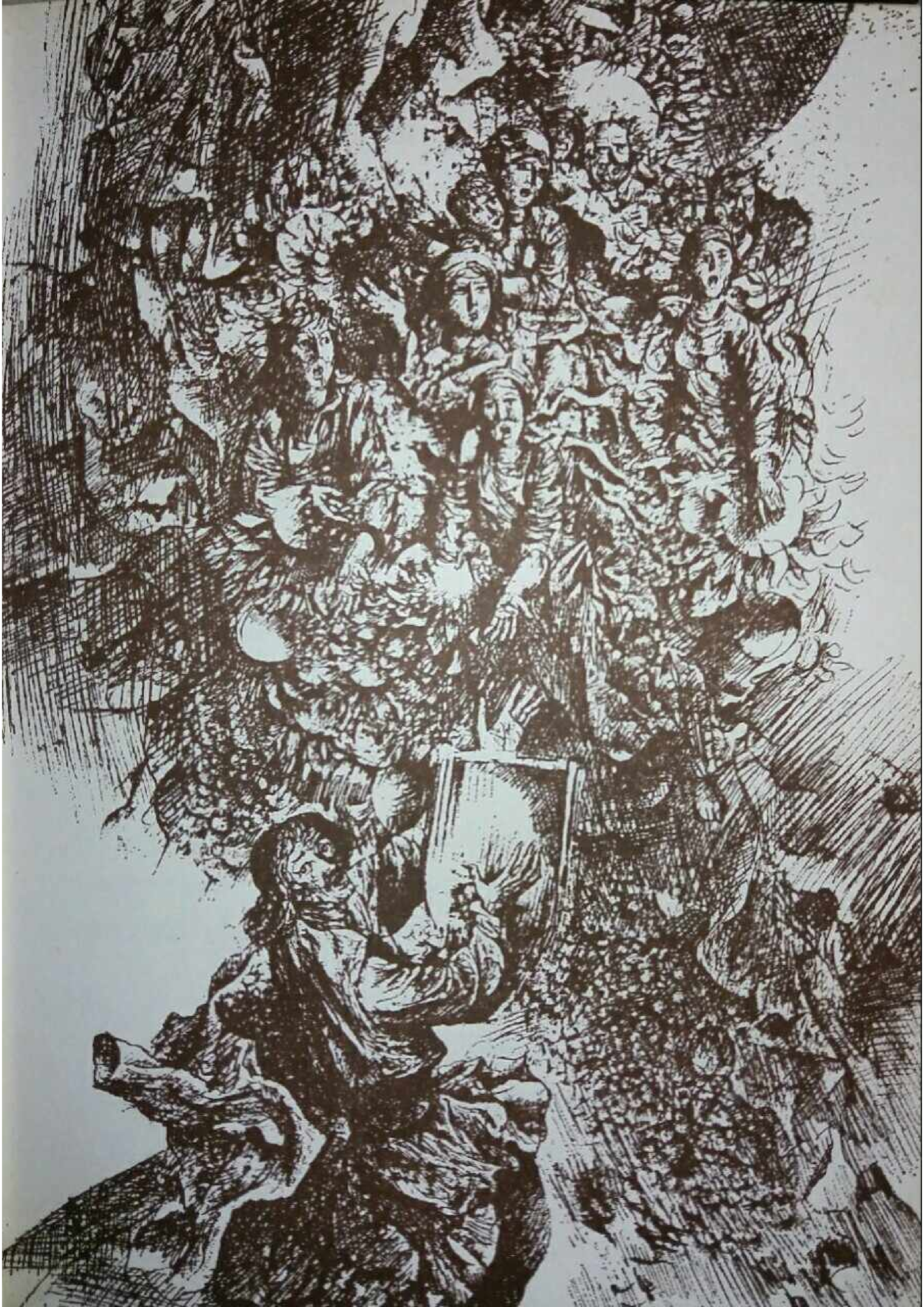

* *
*

Досить, досить слова до слів складати,
Під формою блискучою, гладкою,
Мов хробака під гарною лускою,
Пекучий біль і сльози укривати!

Лікар іде! Не час тепер ховати
Поганих струпів. Смілою рукою
Розкрить їх треба, мимо встиду й болю
Всю гниль нещадно з тіла виривати.

Час показать, що людськість мужем стала,
Дитинячих іграшок відреклась,
Своє важке призначення пізнала;

Що снігова метіль вже унялась,
Безцільних поривів пора пропала,
Розумних діл пора розпочалась.

1881

* *
*

Ні, не любив на світі я нікого
Так, як живому слід живих любить,
Щоб, не зрікаючись себе самого,
Ввійти в другого душу, переймить

Його думки, його бажанням жить,
Не думавши добро творить із того,
І так, незамітно зовсім для нього,
Вести його, де вища ціль манить.

Відразу бути паном і слугою,
Зректись себе і буть самим собою —
Отак любить ніколи я не вмів.

Чи самолюбства в мні замного стало,
Чи творчих сил живих було замало?
Чи шлях життя мене фальшиво вів?

2 окт[ября] 1889

* *
*

І довелось мені за се страждати!
Де лиш любві правдивої шукав я,
Усе за неї був готов віддати,—
Те саме все безсилля зустрічав я:

То вбране в гордощів холодні шмати,
То в слів цукрових стрій конвенціональний,
В мрій, сліз, зітхання плащ сентиментальний,
Та в бій життя зовсім незгоже стати.

Лиш де я не шукав її, де навіть
І зло чинив, щоб стать її негідним,
Там я найшов її. Отим-то травить

Мене подвійне горе жалом мідним:
Те зло, що своїм прогріхом вважаю,
І те добро, що без заслуги маю.

2 окт[ября] 1889

* *
*

Колись в сонетах Данте і Петрарка,
Шекспір і Спенсер красоту співали,
В форму майстерну, мов різьблена чарка,
Свою любов, мов шум-вино, вливали.

Ту чарку німці в меч перекували,
Коли знялась патріотична сварка;
«Панцирний» їх сонет *, як капрал, гарка,
Лиш краску крові любить і блиск стали.

Нам, хліборобам, що з мечем почати?
Прийдесь нову зробити перекову:
Патріотичний меч перекувати

На плуг — обліг будущини орати,
На серп, щоб жито жать, життя основу,
На вили — чистить стайню авгійову.

24 сент[ября] 1889

ТЮРЕМНІ СОНЕТИ

Із збірки «З вершин і низин»

ТЮРЕМНІ СОНЕТИ

* *
*

Се дім плачу, і смутку, і зітхання,
Гніздо грижі, і зопсуття, і муки!
Хто тут ввійшов, зціпи і зуби, й руки,
Спини думки, і речі, і бажання!

Кукіль тут полють з жита, видається,
Та рівночасно свіжий засівають;
По параграфам правду виміряють,
Але неправда і без міри ллється.

Тут стережуть основ, але основу
Усіх основ — людського серця мову,
І волю, й мисль зневажують, як дрантя.

Ви, що, попавши в западню ту, хтіли
Найти в ній людський змисл і людські цілі,—
Lasciate ogni speranza *,— мовив Данте.

19 сент[ября] 1889

**
*

«Вузька, важкая до добра дорога»,—
Се сказано десь у письмі святому.
Та я перечу тим словам якмога,
Пізнавши вхід до в'язенного дому.

Вонючі сіни — перша осторога.
Скрипливі двері в хіднику тісному,
Відтак ідеш по манівцю крутому,
А там подвір'я мов пуста берлога.

А по подвір'ю вояк патрулює,
У сінях варта, стражники понурі
І арештанти, наче тінь, снуються.

Сей шлях важкий — чи до добра прямує?
Спитайте тих, що мучаться в тім мурі!
Зрахуйте сльози, що день в день тут ллються!

10 сент[ября] 1889

* *
*

Гей, описали нас, немов худобу:
І назву, й вік, і ріст, і всю подобу,
Волосся, очі, зуби, всі приміти —
Тепер хоч в Відень нас на торг гоніте!

Гей, обшукали нас, немов бандити:
Всі кишені, всю одіж, всю особу,
Ножі, тютюн, і гроші, й всю оздобу
Забрали — хоч в турецький рай ведіте!

Ну, от тепер ми чисті! Глупі-глупі!
Ножі, оздоби й скарби наші з нами,
Тих вам не взять бандитськими руками!

І розвели нас у апартаменти
Державні. Злишні тут всі компліменти!
Салон, їдальня, спальня й с...— все вкупі.

16 сент[ября] 1889

* *
*

Сиджу в тюрмі, мов в засідці стрілець,
Усякий звір поперед мене мчиться,
Не криється від мене, не боїться,
Показує, в чому хто є мистець.

Лис — злодій тут, не скромник, не святець,
І вовк — не музикант, а просто вбійця,
Медвідь — дерун і лютий кровопійця,
Забув про жарти, бубен і танець.

Тут всяку видно наголо особу,
Мов фрак роздівши й мундур урядовий,
Вони і людську скинули подобу.

Я в засідці дрібнії точу стріли
І напинаю лук свій, все готовий —
Ну, бачність, звірі! Не хиблю я ціли!

9 сент[ября] 1889

* *
  *

Вам хочесь знать, як нам в тій казематі
Проходить час? О, страх патріархально!
Як господарські діти, йдемо спати
Ураз з курми, лиш що заснуть звичайно

Не можемо. Ні про що розмовляти,
То й мовчимо. Лиш сей та той нечайно
Зітхне. Минає восьмий час, дев'ятий...
Втім, Герсон * стука о стіну нагально

І лізе до вікна. «Ти спиш, Реєнте?»
«Ні!» — «Так подай там знак до Розпоряки,
Wir wellen eppes machen düll den Mente!» *

Стук-стук по стінах! Гомонять тихцем...
Пост настороживсь, став к вікну лицем,—
Втім, справа хтось як рявкне: «Лут табаки!»

* *
*

«Не будеш тихо?» — крикнув пост і шпарко
Побіг туди, відкіля крик роздався.
«Рахміль! Рахміль!» — крик зліва обізвався.
Знов пост біжить, клене, аж небу жарко.

«Чекай-но, я вас тут навчу кричати!»
Та поки ще добіг на місце крику,
Вже Герсон став, неначе кіт, м'явчати,
А справа хтось там виє: «Кукуріку!»

Із всіх вікон посипалось, як град:
«Козидра! Шпичка! Rich da'n Tat'n aran!» *
Пост став, немов підрізаний баран.

І раптом стихло все, мов в домі смерти.
Хто? Де кричав? І пощо? — годі знать.
Се наші є вечірнії концерти.

17 сент[ября] 1889

* *
*

Вже ніч. Поснули в казні всі, хропуть,
І пітьма налягла. Лиш візитарка
Підсліпуватим своїм оком зирка,
Немов моргає злобно: «Ось ви тут!»

Десь на завісах скрипнула кватирка,
Плюскоче дощ, і грубі краплі б'ють
О ринву, ринва так жалібно дирка
О мур, мов хоче вирватися з пут.

Та ні, не вирвешся! Залізні гаки
Держать тебе, дозорці, як собаки,
Пильнують, ходить шельвах під вікном.

Не вирвешся! І глухне зойк розпуки,
В тяжкій знесилі опадають руки...
Заснуть, заснуть хоч би мертвецьким сном!

17 сент[ября] 1889

*   *
  *

А ледве тільки сон нам зломить очі,
Гнеть північна його сторожа згонить;
Гримить коритар, колоддя скрегоче
При дверях, думаєш спросоння: «Дзвонить

Пожарний дзвін...» Зриваєшся — аж ні!
Пан ключник входить з лампою, поглипне
На крати, чи здорові та міцні,
На ніч, на кибель, тапчани — та й зникне.

Знов колодки скрегочуть, а ногайці
Казню за казнею плиндрують далі,
Мов Лопотова та війна у байці.

Що сон із змучених повік украли,
Грижі неситій не дали заспати —
Байдуже їм, коб лиш здорові крати.

17 сент[ября] 1889

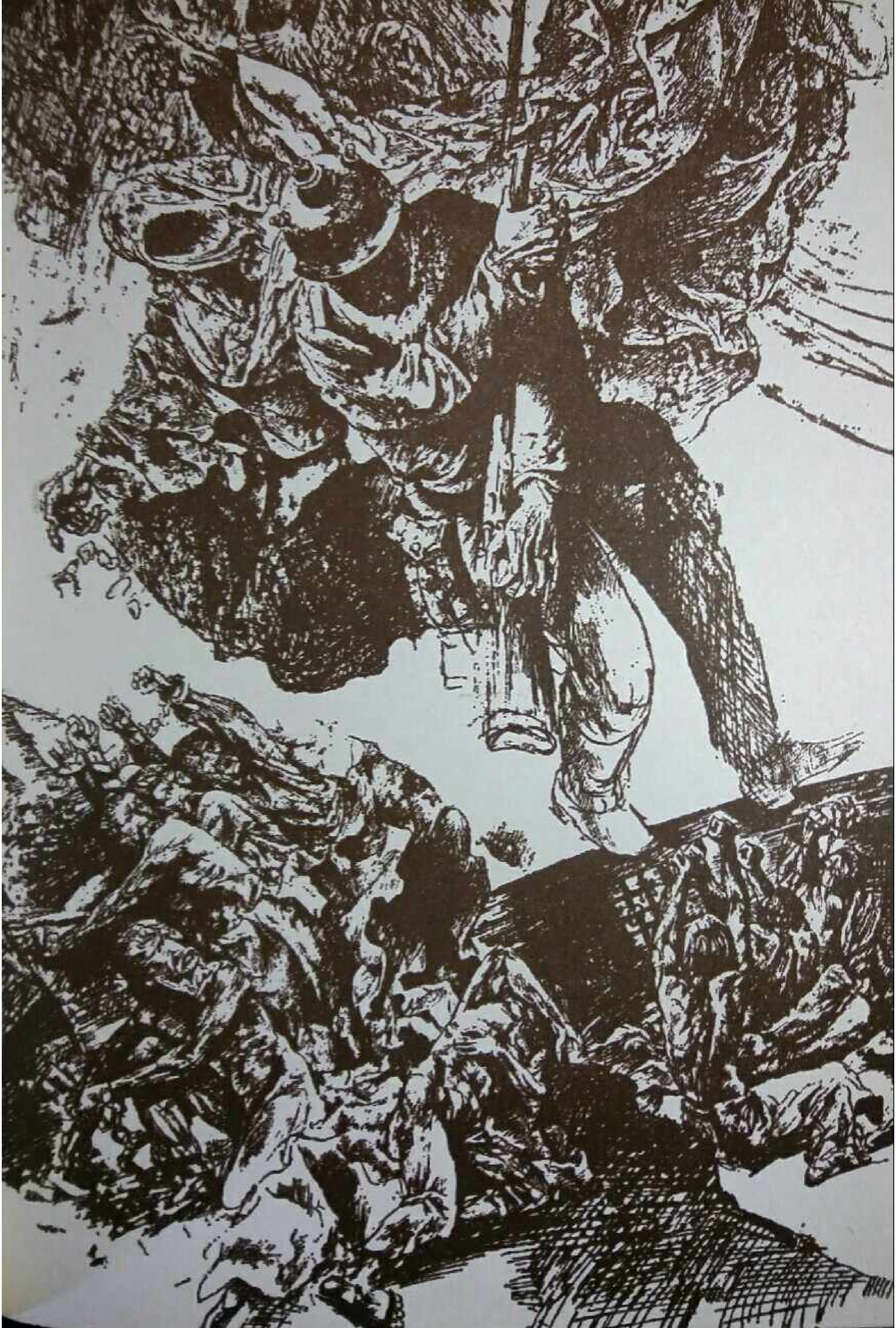

* *
*

А рано, поки час ще виб'є п'ятий,
Знов Лопотове славне військо грюка:
Іде «кибльовання». Що се за штука —
Їй-богу, сам не знаю, як сказати.

«Агій,— почнуть естетики кричати,—
Ось до чого у н и х доходить штука!
Яка де в світі погань є, грязюка,
Вони давай її в сонети бгати.

Петрарка в гробі перевернесь, пробі!»
Нехай! Та тільки він ходив в саєтах,
Жив у палатах, меч носив при собі,

Тим-то краси, пишнот в його сонетах
Так много. Ми ж тут живемо в клоаці,
То й де ж нам взяти кращих декорацій?

17 сент[ября] 1889

* *
*

Колись в однім шановнім руськім домі
В дні юності, в дні щастя і любови
Читали ми «Что делать?», і розмови
Йшли про часи будущі, невідомі.

Домашні дами ось як побивали
Не раз мої гарячі дифірамби:
«Е, спільна праця! В такім разі й вам би
Прийшлося чистить виходки й канали».

Не знали дами, що важке, всесвітнє
Питання те вже Австрія рішила.
Тюремний кибель — що в ньому за сила!

І виходок, і мебель враз! Вигідне
Береш його, виносиш, ну, і прямо
На поле лий чи в компостову яму.

17 сент[ября] 1889

* *
*

Встаєм раненько, миємось гарненько,
Вбираємось і стелим ліжко вмить,
Пісочком казню метемо чистенько,
Тоді давай ходить, ходить, ходить...

Шість кроків там і шість назад — досить,
Щоб не крутився світ, та трьом тісненько:
То два нас ходить, а один сидить,
Той встане — з нас один сіда смирненько.

Колись в Бориславі були землею
Два ріпники присипані: три дошки
Над ними стали скісною крівлею.

Лиш люльку мали і вода сльозила
В кутку: сей воду ссе, той курить трошки...
Сім діб! І нас того ж тюрма навчила.

18 сент[ября] 1889

ПРОХІД

Прохід — не хлопський в полі, і не панський
В садках тінистих, не філософічний
Той шіллерівський, а гігієнічний
Прохід, регламентовий, арештантський!

Зима чи літо, дощ, сніг чи погода,
Мороз чи спека, на годину в добу
Женуть дозорці в'язнів, мов худобу,
По черзі на прохід до огорода.

Дерев там тілько, що паркан з ялиці,
А зелені — що поза ним доглянеш,
А неба — що доглянеш з дна криниці.

А в грудь як свіжого повітря втягнеш,
То світ закрутиться, мов у п'яниці,
І ще сумніший, безсильніший станеш.

16 сент[ября] 1889

* *
*

Ні, наш тюремний домовий порядок
Бува часом дотепний! Ну, скажіть:
Кибльовання полуднішнє й обід
Ураз — чи дотеп се, чи лиш припадок?

І запах соломахи, й киблів смрід!
Рядком з водою становлять коновку,
І хліб кладуть, і в киблі ллють карболку —
Ніс арештантський все знесе й живіт.

Щаслива Австріє! Той ум великий,
Що видумав сей дотеп, варт вовіки,
Щоб святкувать ім'я його празнично!

Перед його ідеєю я клонюсь:
Не апетитно, та зате практично;
Minus de genus, si constructio bonus *.

19 сент[ября] 1889

* *
*

Беруть діру, залізом обкують,
Приправлять курок і язик для маху —
І самопал готов. Отак, мабуть,
І арештантську варять соломаху.

Беруть котел води і жменю круп —
Ось вам і суп; досиплють кмину жмінку,
То звесь клинковий; краяну печінку —
Звесь леберсуп; а хліб — хлібовий суп.

На друге йде капуста й воловина
В неділю (евфемічно — жил і лою,
Бува, не раз в тім м'ясі половина!),

В будні горох, фасоля (впів з гнилою!),
Логаза, каша гречана й «дубова» —
Ось вам вся наша «карта страв» готова.

19 сент[ября] 1889

* *
 *

Та ви не думайте, що вища власть
Лишає так се діло, без призору!
Вона пильнує прав у всяку пору
І параграфів скривдити не дасть!

. . . .

А як обід готов, то відкладають
Найкраще м'ясо, хліб і відливають
В тарілки соломаху — ще густою,

Дадуть омасті і несуть хоробре
До президента. Той скуштує. «Добре!»
Тоді для нас розбовтують водою.

19 сент[ября] 1889

* *
*

В тих днях, коли, неначе риба в сіті,
Мій вольний дух в тісних тих стінах б'ється,
Смертельний холод в душу аж крадеться,
І нікому потішити, огріти,—

Одним одна лишилася мені ти,
Мужицька пісне, в котрій люд весь плаче,
І мому серцю легшає неначе
З народним болем в один такт боліти.

О ви, кристалізованії стони,
Ви, сльози, перетоплені в алмази,
Зітхання, влиті у тужливі тони!

Не покидайте ви мене в тій хвили!
Кріпіть, щоб ті безумства, муки, врази
Мойого духу глиб не помутили!

8 сент[ября] 1889

*
*
*

* *
 *

Замовкла пісня. Чи ж то їй, свобідній,
Золотокрилій пташці, тут витати,
В тій западні понурій, непривітній,
Де чоловік потоптаний, проклятий?

Чи ж їй огидний образ той писати,
Як страж встромляє свої лапи мідні
В мою кишеню, чоботи, в послідній
Рубець одежі і послідні шмати?

Тютюн, огонь, папір і олівець —
Ось чого власть шукає так пильнейко,
Що влізла б аж в нутро тобі, здається.

І мовкне пісня. Так і соловейко
Втікає від гнізда, писклят, яєць,
Коли людська рука їх доторкнеться.

16 сент[ября] 1889

HAUSORDNUNG *

Надворі, там, за парканом тюремним,
Є конституція, якісь закони;
Для нас вони є тільки міфом темним,
Лиш дзвоном, що не знати, де він дзвонить.

Вся конституція, закон увесь
У нас упрощені, що годі далі:
Один існує кодекс в криміналі,
А кодекс дивний той Hausordnung звесь.

Не писаний се кодекс, а існіє
Лиш в усній і п'ястучній передачі,
З практичних лекцій його в'язень вміє.

Його station встанови бистрі, як штафети.
Директор, ключник, стражники добрячі —
Їх знавці, виконавці й інтерпрети.

15 сент[ября] 1889

*   *
  *

Не вільно в казні тютюну курити,
Книжок читати, ні свічок світити,
Не вільно в візитирку говорити,
В вікно глядіти, грішми що платити.

Папір і олівець при собі мати —
Для арештанта се тяжка провина;
Ножа теж казня мати не повинна,
Хліб нігтями й зубами треба рвати.

А ключник, стражник може в кождій хвили
Перетрясти все в казні, обшукати
Вас до сорочки, «мачку засвітити»

І язиком, як хоче, вас честити,
За кару вас в «густую» казню дати,
Де б вас кумпани обкрадали й били.

15 сент[ября] 1889

КЛЮЧНИКИ І ДОЗОРЦІ

Ні, вас забути був би гріх великий,
Чесні панове ключники й дозорці!
Та й як похвал відмовити вам порції
Там, де над всім царюють ваші крики?

Ви продали себе в кати й на муки.
За 300 гульденів річної плати
Готові з друга, брата шкуру драти,
Як лиш він тут попадесь вам у руки.

Понижені до розряду собаки
Порядком нашим, ви й мститеся таки,
Понижуючи других якомога.

Грим, грим! «Дід» входить: хліб приніс. З порога
На піл покинув і попхнув ногою —
І я почув, що є власть надо мною.

16 сент[ября] 1889

* *
*

Что ми шумить, что ми дзвенить, мов в хмарі
Грім? Декретові бігають до вмору,
Гуркочуть ліжка, миють коритарі,
Труть, білять, миють в казнях і знадвору.

«Комісія, комісія! — гуде,
Мов шелест листя, як зближаєсь буря.—
Висока урядовая фігура,
Сам пан надрадця на контроль іде!»

В неділю рано дух дунув господній
Над океаном, все аж до безодні
Стряслось — фігура в кримінал явилась.

Із казні в казню йде — весь штаб круг неї...
«Замкніть вікно!» — «дід» крикнув нам крізь двері,
Щоби фігура не перестудилась.

20 сент[ября] 1889

* *
 *

Ввійшла фігура. «Як зветесь ви?» — «Франко».
«Гм, Станко?» — «Франко!» — «Станко, запишіть.
Давно тут?» — «Місяць».— «Гм! А ти, коханку?» —
«Сім день».— «А ти?» — «Я завтра йду на світ».

Побачив книжку. «Маєте дозвілля
Читать?» — «Так».— «Гм!» На ліжка, на суфіт
Зирнув. «Гм-гм! А тут нема вентіля?» —
«Нема».— «Нема? Гм, добре, запишіть!»

Тут ключник кинувсь: «Є зато вентилі
В двох казнях, там!» — «В двох казнях? Запишіть!
А ви б часом вікно тут отворили!»

(Мабуть, у ніс фігурі вдарив смрід!)
«У нас вікно отверте день і ніч!» —
«Ага, гм! Запишіть!» І вийшли пріч.

19 сент[ября] 1889

ТЮРЕМНА КУЛЬТУРА

Хоч в кримінані крати, грубі мури,
Ковані двері, варти й не злічити,
А все, щоб не змовлялись інквізити,
То таки й тут озвавсь наш вік культури.

Тут телеграф є свій — і досконалий!
Весь апарат — стіна й кавалок тріски,
І з казні в казню йдуть по нім сигнали.
Се теж культурний виплід, «echt» * австрійський.

І пошта йде з вікна в вікно поночі,
Безплатно перевозить хліб, «маняти»,
Тютюн, огонь — про письма й не казати.

Бува, й сміттяр при дверях заскребоче,
І крізь шпару «грипсанку» спішно всуне,
І тій Теміді в сліпі очі плюне.

20 сент[ября] 1889

РОЗМОВИ

А прочий час заповнюють розмови.
Сей своїм «ділом» мучить всіх і нудить,
Той жарти строїть, всіх смішить готовий,
А інший в споминах колишніх блудить.

Хто казку каже, хто знов тугу в собі
Гне й ходить, ходить, тільки чути кроки...
Часом на всіх наляже сум глибокий,
І довго в казні тихо, наче в гробі.

«Вдуріти можна!» — буркне хтось і люте
Прокляття вліпить.— «Гей, брати, ануте!
Чого похнюпились? Нехай на панську

Макову смуток! Грим об землю лихо!
Зберімось лиш на голоси і тихо
Затягнем нашу пісню арештантську!»

21 сент[ября] 1889

ПІСНЯ АРЕШТАНТСЬКА

Хто любить місяць, я без сонця в'яну,
В тюрмі про волю вже й не нагадаю!
Сиджу й клену свою судьбу погану,
Тих вороженьків, що з-за них страждаю.

До суду кличуть, бач, до протоколу.
Суддя мій лютий, став грозить киями...
«Скажи всю правду, то підеш на волю!»
Я визнав правду — і пішов в кайдани.

Читають декрет. Стали батько й мати,
Плачуть, не сміють і руки подати...
«Бач, синку, де непослух той доводить!

Господар в путах, в бурій куртці ходить,
В довбанці вбутий, стрижене волосся,
В полі ж пшениця сиплеться з колосся».

20 сент[ября] 1889

ХТО ЇЇ ЗЛОЖИВ

«Некепська пісня, пане,— Герсон каже,—
Стара бригідська пісня! А зложив
Її хлоп простий, простий хлоп, аякже!
Не тямлю, чим на кару заслужив.

А кару довгу мав, вже десять літ
Сидів, а ще, мабуть, мав п'ять сидіти.
От раз комісія якась, адіть,
Прийшла в Бригідки, щось там оглядіти.

А він сидить коло вікна й співає
Сю саму пісню — а співав чудово —
І плаче так, що аж ся серце крає!

Пани тихцем списали слово в слово
І вислали до Відня. Ну, й за пару
Неділь прийшло: змазав му цісар кару».

21 сент[ября] 1889

* *
*

Народ наш в бідах добрий практик: зла вість
Його злякать, ні здивувать не може.
Недаром він зітха: «Не вводь нас, боже,
Під панську карність а людську ненависть!»

Людська ненависть — се ж найтяжче горе,
Найгірша кара для громадянина!
Він без людей — слаба в степу билина,
Котру хто хоче — стопче й переоре.

З тим горем, з тою карою страшною,
Що бит людський стинає мов косою,
Він панську карність ставить нарівні —

Ту, що про себе шумно так голосить,
Немов вона, мов другий Атлас, носить
Весь лад суспільний на своїй спині.

16 сент[ября] 1889

* *
*

Ні, ви не мали згляду надо мною!
Хоч око в око ви не сміли стати,
Не сміли свої правди нам сказати —
Ви підступом побили мя без бою!

Щоб над безсильним, хорим показати
Звірячу силу, ви добов нічною
Напали мя, мов вовк за звіриною,
Ви чатували на порозі хати.

Ви права сторожі? Ні, право в вас
Лиш щит, котрим безправ'я закриваєсь!
Судіть мене, та вас осудить час!

Нехай тепер безсильно розбиваєсь
Мій крик о зимні стіни, прецінь раз
Він вирвесь, і ваш сон його злякаєсь.

7 сент[ября] 1889

* *
*

У сні мені явились дві богині.
Лице одної — блиски променисті,
Безмірним щастям сяли очі сині,
І кучері вилися золотисті.

Лице другої чорний крив серпанок,
І чорні очі, наче перун з тучі,
Блищали, коси чорні та блискучі —
Була немов літній, бурливий ранок.

«Не плач, дитя самотнє, цить, мій світку,—
Сказала перша (що за голос милий!),—
Ось на тобі мій дар, чудову квітку!»

І соняшник дала мені розцвілий.
А друга мовчки терн втиснула в руку —
І враз я радість вчув і люту муку.

18 сент[ября] 1889

* *
*

І говорила перша: «Я любов,
Життя людського сонце невечерне.
Як соняшник за сонцем, так за мнов
Най раз на все твоє ся серце зверне.

І світ, і люди — всі перед тобов
Являтись будуть світлим боком; скверне,
Погане, зле — лиш з наслуху, немов
Крізь сито тільки будеш знать. Оберне

Мій дар до тебе щирих серць багато,
І від найліпших, найчесніших твого
Віку — добра й любві зазнаєш много.

Тож хорони, дитя, сей дар мій свято!
Любов л ю д е й, мов хліб той до засіка,
Громадь і степенуй в любов до ч о л о в і к а!»

18 сент[ября] 1889

***

І говорила друга: «Я ненависть,
Любві сестра й товариш невідступний.
Ненавиджу я все, що звесь лукавість,
І кривда, й лад нелюдський та підкупний.

Ненавиджу я всю тоту неправість,
Що чоловіка пха на путь непутний,
Що плодить в душах підлість, брехні, зависть.
Крутіж отой могучий, каламутний.

Не в серці людськім зло! А зла основа —
Се глупота й тота міцна будова,
Що здвигнена людьми і їх же губить.

Се зло й тобі прожре до кості тіло,
Щоб ти зненавидів його і бивсь з ним сміло.
Хто з злом не боресь, той людей не любить!»

18 сент[ября] 1889

* *
*

Сидів пустинник біля свого скиту
Серед лісів безмірних та безлюдних
І слухав пташок голосів пречудних
І вітру в гіллі пісню сумовиту.

Аж бач, голубка, його пташка біла,
Що вже два дні не знать де пропадала,
Ту ж понад ним крильцями стріпотала
І тихо в нього на коліна сіла.

Старий погладить хтів її руков —
Та й обімлів: ті крильця сніжно-білі
Оббризкала червона людська кров.

І зойкнув дід: «Прокляті, зсатанілі *
Часи, коли з осель людських в сей ліс
На крилах голуб людську кров приніс!»

13 сент[ября] 1889

* *
*

Росіє, краю туги та терпіння,
Чи ж не такий ти час проходиш нині?
В тривоги й самолюбія пустині
Позабивались старші покоління,

Тремтить вся сила краю, як заклята,
А тим часом на лютий бій за волю
Летять малії діти-голуб'ята,
Кістьми лягають у сніжному полі.

Росіє, краю крайностів жорстоких!
Твій витязь Святогор дріма в печарі,
Козацька воля спить в степах широких,

А дівчина-голубка на бульварі
Платком, а не лицарською трубою
Сигнал дає до кроволиття й бою.

13 сент[ября] 1889

* *
*

Як я ненавиджу вас, ви машини,
Що трете кості, рвете серце в грудях,
Вбиваєте живую душу в людях
І потім кажете: «Що ж, ми не винні!

Нас на такі заведено пружини,
Ми мусимо! В самих не раз вся суть, ах,
Бунтується... Та що робить! Не будь, ах,
У нас тих пут, становища, родини...»

Як я ненавиджу вас, добрі, щирі,
Що служите неправді, підлоті —
Чи служите у злій, чи в добрій вірі!..

Ні, ті, що в добрій вірі служать,— ті
Ненависні мені в найбільшій мірі,
Як на рабі тім пута золоті.

9 сент[ября] 1889

* *
*

Що вовк вівцю їсть — жалко, та не диво,
На те він вовк, розбійник, душогубець;
Та якби віл, спокійний травоскубець,
Принявся враз живеє рвать м'ясиво?..

Що ширить тьму у рясі темнолюбець,
Що кат у фраку точить кров, як пиво,
Що злодій-фарисей основи живо
Спаса — се зле, та злий в злім не проступець.

Та чесний чоловік, що злому служить,
Своєю честю покриває мідний
Лоб підлоти, а стиха плаче й тужить,—

Се вид, найвищої погорди гідний,
Се вид Пілата, що Христа на муки
Віддав, а сам умив прилюдно руки.

9 сент[ября] 1889

ЛЕГЕНДА ПРО ПІЛАТА

Пілат Христа віддав катам на муки
І мовив: «Я не винен, вам бажалось!»
Взяв воду і, прилюдно вмивши руки,
Пішов обідать, мов ніщо й не сталось.

Та сталось так: немов на вид гадюки,
На вид його урозтіч все пускалось —
Раби, прислуга... навіть заметалось
Безстрашне серце в воїна-звірюки.

Пішов на кришу, де чекала жінка,
Так та з страху лиш скрикнула в нетямі,
Вниз верглась і розбилася об камінь.

Пішов в покій, де в пуху спить дитинка,
Так та лиш витріщила оченята
На нього й вмерла, диким жахом стята.

9 сент[ября] 1889

*

І бог поклав клеймо на грудь Пілата,
Життя, смерть, тіло й дух його прокляв
Гірш Каїна, бо Каїн, вбивши брата,
Не мив рук з крові, винним чувсь, тікав.

А сей, що правду чисту в руки ката
Віддав, одвіт від себе відпихав;
То й правда вся була йому віднята,
Все, чим він жив, гордивсь і віддихав.

Сім'я його пропала, наче тінь,
І кесар з служби з ганьбою прогнав,
І рідний город випхнув з своїх стін.

Старий, слабий, край шляху він стогнав,
Шматка просив, та до кінця ворожі
Камінням в нього кидали прохожі.

9 сент[ября] 1889

*

А як умер, хтось трупа взяв за ноги
І вкинув в яму й камнями прикидав,
Та через ніч труп знов покрай дороги
Лежав — гріб тіло кляте з себе видав.

Тоді стягли тернів, будяччя купу,
І трупа вергли, й жар підвергли лютий;
Терни згоріли, та нічого трупу
В огні не сталось — він лежав неткнутий.

Тоді каміння жорнове на шию,
На руки й ноги начепивши, в море
Прокляте тіло ввергли в чорторию.

Та повривались шнури конопляні,
І труп Пілата, всій землі на горе,
Ще й досі плавле десь по океані.

9 сент[ября] 1889

КРИВАВІ СНИ

В тюрмі мені страшливі сняться сни,
Та й чи то сни лишень — і сам не знаю,
Такі виразні та тривкі вони,
Такий несонний біль мені вчиняють.

Найтяжчі муки, лютії тортури,
Які лиш людям люди завдавали,
І ті, що в них страждали і вмирали,
Заповнюють тюрми моєї мури.

Мов рій, товпляться привиди криваві:
Страшні злочинці і святі герої,
І рани їх я бачу мов наяві.

І з ран тих наче грім лунає в моїй
Душі: «І нам частину співстраждання,
Частину пісні за важке кохання!»

22 сент[ября] 1889

*

Христос, бичами зсічений, криваві
Терни в волоссю, хрест свій приволік;
В руках, ногах від гвоздів діри ржаві,
Стоїть і шепче: «Ось я, чоловік!»

Джордано Бруно на кострі горючім,
З язиком, щойно вирваним кліщами,
З тілом, від свіжих ще тортур болючим,
Глядить у жар під своїми стопами.

І Кампанелла висить на тортурах:
Двадцятий раз йому друхочуть кості,
Сустави крутять і печуть підошви.

І з стогоном глухим, несвітським, в мурах
Тюремних віє щось, мов легіт в полю:
«Се муки й кров за світло, поступ, волю!»

22 сент[ября] 1889

*

«А за що ж ми терпіли муки й мерли? —
Нова громада стогне відкись зліва.—
Ми — гній історії, ми — негатива,—
Чи ж в нас не людське тіло, з дроту нерви?»

Ось Даміян. Яку прийняв він муку
За те, що короля ранив блудного!
В іспанських чоботях ламали ноги,
На сірковім огні палили руку,

Горючими кліщами тіло рвали,
І олово та сірку в свіжі рани
Лили, і кіньми рвали й чвертували!

«Цілу годину я вмирав, тирани!
Посивів з болю!» І було се вчера,
В Парижі славнім, в вік Руссо й Вольтера.

22 сент[ября] 1889

* *
*

Ось Гонта йде, ввесь синій від побою,
З відтятими язиком і рукою;
Його садять на розжарену шину
І шкуру друть, аж всю обдерли спину.

А далі сотні, тисячі проходять
Кривавих тіней німо надо мнов:
Їх б'ють, рвуть, палять, в колесо городять,
І в ямі коденській булькоче кров.

Проч, проч, нещасні тіні, спіть спокійно
В могилах своїх темних, позабутих!
Чи ж мало людськості мук ваших лютих,

Щоб з вами й ми терпіли ще подвійно?
Пропав вже час тортур і мук таких!
Спіть, не тривожте наших серць м'яких!

22 сент[ября] 1889

* *
*

Багно гнилеє між країв Європи,
Покрите цвіллю, зеленню густою!
Розсаднице недумства і застою,
О А[встріє]! Де ти поставиш стопи,

Повзе облуда, здирство, плач народу,
Цвіте бездушність, наче плісень з муру.
Ти тиснеш і кричиш: «Даю свободу!»
Дреш шкуру й мовиш: «Двигаю культуру!»

Ти не січеш, не б'єш, в Сибір не шлеш,
Лиш, мов упир, із серця соки ссеш,
Багно твоє лиш серце й душу дусить.

Лиш гадь і слизь росте й міцніє в тобі,
Свобідний дух або тікати мусить,
Або живцем вмирає в твоїм гробі.

4 окт[ября] 1889

*
* *

Минув час мук? Брехня! Чи ж давній час,
Як гибли Пестель, Каракозов, Соня?
Як мучивсь Достоєвський і Тарас?
Хіба ж тепер вже кандали не дзвонять?

Хіба різки ще не свистять у вас?
Цілими селами в тюрму не гонять?
Хіба гармати мідних гирл не клонять
Над містом, всіх готові зжерти враз?

М'які серця в вас, бо трусливі вчасті!
А звір зневаги до людей, і власті,
І тьма росте і висить над вами!

Ми, його жертви, вас звемо з могили:
«Не м'якніть без часу! Гартуйте сили!
Гоніте звіра, бийте, рвіть зубами!»

22 сент[ября] 1889

*   *
  *

Тюрмо народів, обручем сталевим
Ти обціпила їх живі сустави
Й держиш — не для пожитку, не для слави,
А лиш для жиру клевретам мерзенним.

Отак пастух попута коні в полі
Через ногу; здаєсь, три ноги вільні,
А йти вони, ні бігти не зусильні —
То ржуть, гризуться спільники неволі.

Отак і ти попутала народи,
Всім давши зверхні вигляди свободи,
Щоб одні одних гризли і душили.

І хоч всі дружно рвуться з твого круга,
Та в різні боки шарпають друг друга.
Сей колот — джерело твоєї сили.

4 окт[ября] 1889

ЕПІЛОГ

Присвячено русько-українським сонетярам

Голубчики, українські поети,
Невже вас досі нікому навчити,
Що не досить сяких-таких зліпити
Рядків штирнадцять — і вже й є сонети?

П'ятистоповий ямб, мов з міді литий,
Два з чотирьох, два з трьох рядків куплети,
Пов'язані в дзвінкі рифмові сплети,—
Лиш те ім'ям сонета слід хрестити.

Тій формі й зміст най буде відповідний:
Конфлікт чуття, природи блиск погідний
В двох перших строфах ярко розвертаєсь.

Страсть, буря, бій, мов хмара піднімаєсь,
Мутить блиск, грізно мечесь, рве окови,
Та при кінці сплива в гармонію любови.

Преров, 6 мая 1893

Із збірки «Зів'яле листя»

ПЕРШИЙ ЖМУТОК

* *
*

За що, красавице, я так тебе люблю,
Що серце тріпаєсь в грудях несамовито,
Коли проходиш ти повз мене гордовито?
За що я тужу так, і мучусь, і терплю?

Чи за той гордий хід, за ту красу твою,
За те таємне щось, що тліє полускрито
В очах твоїх і шепче: «Тут сповито
Живую душу в пелену тісну»?

Часом причується, що та душа живая
Квилить, пручається,— тоді глибокий сум
Без твого відома лице твоє вкриває.

Тоді б я душу дав за тебе. Та в ту ж мить
З очей твоїх мигне злий насміх, гордість, глум,
І відвертаюсь я, і біль в душі щемить.

* *
 *

Не раз у сні являється мені,
О люба, образ твій, такий чудовий,
Яким яснів в молодощів весні,
В найкращі хвилі свіжої любови.

Він надо мною хилиться, страшні
Полошить мари... З трепетом, без мови
Я в тії очі знов гляджу сумні,
Що жар колись ятрили в моїй крови.

І на моє бурливе серце руку
Кладе той привид, зимну, як змія,
І в серці втишує всі думи й муку.

На привид тихо, не змигнувши, я
Гляджу. Він хилиться, без слів, без згуку
Моргає: «Цить! Засни! Я смерть твоя!»

Із розділу
«Поезії, що не ввійшли до збірок»

НЕ БІЙТЕСЯ ТЮРМИ!

Не бійтеся тюрми, о други молодії!
Не бійтеся тих пут, що на короткий час
Обкручують, немов холодні чорні змії,
Безсильне тіло! Що значить се все для нас?

Бажається панам погратися трохи з нами,
Бо бачать, що в тюрмі зовсім ми в їх руках,
Ну і обвішають старими бренькачками,
Щоб знати, як було в середніх ще віках.

Ніщо для нас тюрма. Ми інші тюрми знаєм,
Тверді, безвихідні, уперті та живі,
І проти них, брати, борню ми підіймаєм!

А в тій слабій, дурній, хоч кам'яній, тюрмі
Ми бачим тільки страх панів і понімаєм,
Що панство їх крухе, як мури ті німі.

Написано 1880 р.

СОНЕТИ-НЕВІЛЬНИКИ

Сонети, се ж невільничі стихи! Закутий
В тісную форму, мов у пута, тут поет
Ні вільних тут думок не може розвернути,
Ані ярких картин. Шкода й писать сонет.

В неволі й формалізму вік давно забутий
Міг в них ховать Петрарка мислі лет,
Міг граться формою. Та нині гріх замкнути
У клітку вільну мисль, у форми глупий гнет.

Гріх, кажете? Хто зна! Чи вже настав свободи
І волі світлий вік? Пізнали правду всі?
Чи пута тьми й неправд стрясли вже всі народи?

Гей, коб-то знали ми ті пута лиш в стисі!
Коб сотні других пут не гнули, де лиш сходить
І мисль, і голос всякий вільної душі!

Написано в р. 1880

* *
*

Жолудь збирати в ліс побігли діти;
Тут близ окопу дуб розлогий ріс,
Від плоду гнулись черірчаті віти,
І вітер з них ті плоди градом тріс.

Збирають діти, мов збирали б цвіти,—
Лунає співом, ляском, криком ліс,—
Вони ж не знають, що й ступить посміти
У ліс не вольно! — отакий приніс

Міністер заказ. Бач, ось наближаєсь
Пан стражник. «Стій! Лови! Держи!» — кричить.
Злякались діти, хто куди ховаєсь...

Той за стрільбу, намірив — вже гурчить
По лісі вистріл, і дитя купаєсь
У крові й жолудь нею червонить.

[1882]

ДО ДРАНМОРА *

Прочитавши його поему *«Requiem»*

О Дранмор, Дранмор, німче вузловатий,
Яку ти муку навернув на мене,
Смерть закрива мені життя ясенне
Й не хоче щезнути з моєї хати.

Я ж знаю й сам, що раз мені вмирати,
Та чи в ніщо я розплинусь страшенне?
Так, як в машині огнище студене,
Дарма від неї праці й руху ждати.

Та що мені думками в тьмі блудити?
Поки огонь в машині моїй тліє,
Я хочу жити і людей любити.

Хай жаден світ за гробом не ясніє,
Чи ж тьмою смерті світ життя мутити?
Лиш той, хто жить умів, вмирать не пожаліє.

Написано д[ня] 13 грудня 1883 р.

* *
 *

Ні, не любив на світі я нікого,
Ось до чого додумавсь ум болющий,
І серце, мов слимак у шкаралющі,
Не корчилось від дотику живого.

Я навіть не любив себе самого,—
Занадто ясно погляд невсипущий
Глядів в той темний кут душі най[...],
Де глупоти і підлоти так много.

Лиш привиди, а не живі істоти
В житті любив я і за ними йшов.
Слова без змісту, руки без роботи.

І от вони живу зіссали кров
Із серця мого і обдерту в сльоти
І студінь вигнали мою любов.

6/9 [1889]

СПОМИНИ

Із збірки «Із днів журби»

СПОМИНИ

*　*
*

Я згадую минулеє життя
спокійно, та без радості, без туги:
одно із цього виніс я чуття,
що я не був у нім щасливий, други.

Багато праці, і турбот, і скрут,
та не було вдоволення, утіхи;
мов віл в ярмі, я чув на собі прут
і тяг чужого скарбу повні міхи.

Хоч не згасав ніколи огник мій,
та полум'ям не бухав, більш димився,
а замість світла сипав іскор рій.

Хоч непастанно стяг мій з вітром бився,
та не високо плив в руці слабій,
і хоч я жив, то все ж я не нажився.

* *
*

Заким умре ще в серці творча сила
і дар пісень заглухне в тишині,
немов пахуча та фіалка мила,
що в'яне у пустому бур'яні,—

я раз іще б хотів простерти крила,
і побуять свобідно в вишині,
і оживить ті спомини, що скрила
ворожа доля у душі на дні.

Вони живі донині в тій могилі,
я чую їх, як рвуться, як печуть...
Спинити їх, здушить їх я не в силі.

Та чи знайду я сили, щоб відчуть,
щоб пережити знов ті любі хвилі
і виплакать піснями їх ось тут?..

* *
*

О, бо і я зазнав раз щось такого,
що хоч ще повним щастям не було,
та дуже близьке вже було до нього,
як щастя, швидко надійшло й пішло.

У біднім, прозаїчнім тім житті
се був момент казочний і кипучий,
се був неначе той брильянт блискучий,
що хтось найшов загублений в смітті.

І відки се мені прийшло, і як,
і чом прийшло, і чом пропало живо —
я й досі збагнути не міг ніяк.

Одно лише я чую справедливо:
тоді пізнав я, що в житті за смак
і чим бува любов, святеє диво.

* *
*

П'ятнадцять літ минуло. По важкій,
завзятій боротьбі я опинився
побитий, хорий. У тишу, в спокій
я на село із міста схоронився.

Хоч молодий ще, був я у такій
зневірі, світ весь так мені змінився
з рожевого на чорний, що в гіркій
знетямі з бою я відсторонився.

У мене зблідли давні ідеали,
і люди видались таким дрібним,
мізерним кодлом, що для мене стали

чужі й далекі. Треба буть дурним,
щоб задля них у бій іти, як в дим;
ті, що терплять, варт того, щоб страждали.

* *
*

Маленький хутір серед лук і нив,
на горбику над річкою шумною,—
отам я в простій хлопській хаті жив,
і самота, і сум жили зо мною.

Із трьох боків поля ті обмежив
могутній ліс зеленою стіною,
і шумом серцю він на сон дзвонив,
і шум по травах розносив луною.

Він тяг мене в свою таємну тінь,
і свіжий подих віщував розраду,
і листя знай мені шептало: «Скинь

із серця всі згадки про зваду й зраду!
Природі-мамі до грудей прилинь
і тут знайдеш нову, святу принаду».

* *
*

Найгірше я людей боявсь тоді
і обминав їх, мов болючу рану.
Тужний їх вираз, лиця їх бліді
болять мене, коли на них погляну.

Я знав, в якій вони живуть біді,—
та як же я до помочі їм стану?
Я знав, що пута їх міцні й тверді,
і, не зламавши їх, я марно зв'яну.

О, я боявся їх, немов докору,
мов зрадженої любки тихих сліз,
неначе сам я винен був їх горю.

Отим-то я щодня — відлюдок дикий —
свій біль дрібний і сором свій великий
ховав у серці і тікав у ліс.

* *
*

Привіт тобі, мій друже вірний, гаю,
повірнику моїх найкращих дум!
Все чисте, ясне, що лиш в серці маю,
надихав свіжий запах твій і шум.

На твоїх полянах, в відлюднім плаю
я розсипав свій жаль, губив свій сум;
у твоїх запахах, неначе в раю,
окрилювався молодечий ум.

Під скрип могутніх конарів дубових
складались першії мої пісні,
слабії відгуки твоїх пісень чудових.

А в бурі рев, як громи навісні
ламали твоїх велетнів корони,
у твоїх криївках шукав я охорони.

*Із збірки «Semper tiro» **

СОНЕТ

Благословенна ти поміж жонами,
Одрадо душ і сонце благовісне,
Почата в захваті, окроплена сльозами,
О раю мій, моя ти муко, Пісне!

Царице, ти найнижчого з-між люду
Підносиш до вершин свойого трону
І до глибин терпіння, сліз і бруду
Ведеш і тих, що двигають корону.

Твій подих всі серця людські рівняє,
Твій поцілуй всі душі благородить
І сльози на алмаз переміняє.

І дотик твій із терня рожі родить,
І по серцях, мов чар солодкий, ходить,
І будить, молодить і оп'яняє.

Із збірки «Із літ моєї молодості»

ДВІ ДОРОГИ

Ввік до заслуги дві ведуть дороги,
І дві корони жизнь нам може дати:
Одна — трудиться і калічить ноги,
А друга — з вірою й молитвою страждати.

Щаслив муж і народ, якого воля
Судьби веде з одної та на другу,
Із поля праці до терпіння поля,
Щоб мовчки йшов через огні й наругу.

Аби ступав, мов ніччю путник в полі,
З сльозою в оці та з надією в душі,
Що ще діждеться ранку, світла й волі.

І нас, брати, отак веде рука судьби;
Йдучи з молитвою наперекір недолі,
Ідім до світла, щастя та любви.

НАРОДНА ПІСНЯ

Глянь на криницю, що із стіп могили
В степу сльозою чистою журчить;
В їй оці личко місяця блищить,
І сонця промінь грає в чистій хвилі.

З грудей землі б'ють водяниї жили.
Струї живої рух не кінчиться й не спить,
Вода ж погожа тисячі живить
Весни дітей, що вкруг її обсіли.

Криниця та з чудовими струями —
То люду мого дух, що, хоч у сум повитий,
Співа до серця серцем і словами.

Як початок тих струй усім закритий,
Так з темних джерел ті слова постали,
Щоб чистим жаром серце запалити.

НАШ ОБРАЗ

Чи бачиш, брате, ниву, що широко
Покосом вкрита, як лиш засягне око?
Цвітки враз із шовковою травою
Упали, стяті, й лан покрили весь собою.

Чи бачиш лісу ти сумну руїну,
Щербаті пні, сяги, і зломи, й трами?
Де велетень стояв, там за малу хвилину
Тріски, колоди, давньої краси відламами.

Та стій, часу пройде немного, і травами
Буйними вкриється простір і пестрими цвітами,
А зруб одягнеться у свіжу деревину.

Так, брате, діється і з нами, русинами.
Стяла нас доля, та не вбила силу
Живу; ми встанемо й закрасимо могилу.

НАУКА

Хоч вічно злий тиран її вбива
І переслідують підніжки власти,
Хоч пітьма рада в гріб її укласти,
Проте вона вовік-вовік жива.

Хоч вихор злоби знай при ній шаліє,
Хоч божим іменем і піп її клене,
Хоч деспота рука її визнавців гне,
Вона все проста, все росте й міцніє.

Хоч людськість блудить часто манівцями,
Вона — спокійний, щирий провідник,
Шукає виходу з стежок блудних.

Хоч в горі й тьмі розпучними словами
Кленуть її людці, вона проклять не чує
І для добра їх раз у раз працює.

ПРИМІТКИ

С. 39. «Панцирний» їх сонет...— Мова тут про звісні в німецькій літературі «Geharnischte Sonette» Фр. Рюккерта. *(Прим. автора).*

С. 41. Lasciate egni speranza...— покиньте всю надію *(іт.).*

С. 45. Герсон — жид-конокрад (гл[яди] «Жидівські мелодії»); далі прозвища арештантів. *(Прим. автора).*

Mir wellen epps machen düll den Mente! — В жидівсько-злодійськім жаргоні значить: «Нумо подражнити трохи вояка!» *(Прим. автора).*

С. 46. Rich da'n Tat'n aran! — Чорти твоєму батькові! *(Євр.).*

С. 54. Minus de genus, ei constructio bonus.— Треба було б: minus de geneve, si constructio bona — не важливий рід, коли синтаксис добрий *(латин.).*

С. 60. Hausordnung — домашній порядок *(нім.).*

С. 65. *Echt* — чисто, правдиво *(нім.).*

С. 75. Прокляті, зсатанілі...— Мотив із Ленау. *(Прим. автора).*

С. 97. Дранмор — псевдонім швейцарського поета Ферділанда Шмідта (1823—1883), послідовника реакційної філософії Шопенгауера.

С. 107. Semper tiro — завжди учень *(латин.).*

ПОЯСНЕННЯ СЛІВ

Грипсанка — записка.

Казня — камера (тюремна).

«Кибльовання» — випорожнення кибля — відра, цебра (параші).

Клеврети — прислужники.

Логаза — ячна каша.

Мачку засвітити — дати ляпаса.

Омасті, омаста — жир, приправа.

Састи — оксамитовий одяг, дорога матерія.

Суфіт — стеля.

Трам — колода, стовбур, тягар.

Черірчатий — розлогий.

ЗМІСТ

Із збірки «З вершин і низин»

ОСІННІ ДУМИ

«Осінній вітре, що могучим стоном...» 6
Журавлі 8
«Тихенько річка котить хвилі чисті...» 11
«Паде додолу листя з деревини...» 12

Із циклу «КАРТКА ЛЮБОВІ»

«Плив гордо яструб в лазуровім морі...» 13
«Від того дня вже другий рік пройшов» 14
«І ти підеш убитою дорогов...» 15
«Я буду жити, бо я хочу жити!» 16

Із циклу «ЗНАЙОМИМ І НЕЗНАЙОМИМ»

Данилові Млаці
(«Отче Даниле, ще не все той вільний...») 17

Із збірки «З вершин і низин»

ВОЛЬНІ СОНЕТИ

«Сонети — се раби. У форми пута...» 19
«Чого ти, хлопе, вбравсь у стрій лицарський...» 20
Котляревський 22
Народна пісня 23

«Незрячі голови наш вік клепуть...» 24
«Жіноче серце! Чи ти лід студений...» 25
«Вам страшно тої огняної хвилі...» 26
«В снах юності так скваппо ми шукаєм...» 28
«Як те залізо з силою дивнóю...» 29
«Смішний сей світ! Смішніший ще поет...» 30
«Ось спить дитя, невинний ангел чистий» 31
Сікстинська мадонна 32
Пісня будущини 34
«Досить, досить слова до слів складати...» 36
«Ні, не любив на світі я нікого...» 37
«І довелось мені за се страждати!» 38
«Колись в сонетах Данте і Петрарка...» 39

Із збірки «З вершин і низин»

ТЮРЕМНІ СОНЕТИ

«Се дім плачу, і смутку, і зітхання...» 41
«Вузька, важкая до добра дорога...» 42
«Гей, описали нас, немов худобу...» 43
«Сиджу в тюрмі, мов в засідці стрілець...» 44
«Вам хочесь знать, як нам в тій казематі...» 45
«Не будеш тихо?» — крикнув пост і шпарко...» 46
«Вже ніч. Поснули в казні всі, хропуть...» 47
«А ледве тільки сон нам зломить очі...» 48
«А рано, поки час ще виб'є п'ятий...» 50

«Колись в однім шановнім руськім домі...» 51
«Встаєм раненько, миємось гарненько...» 52
Прохід 53
«Ні, наш тюремний домовий порядок...» 54
«Беруть діру, залізом обкують...» 55
«Та ви не думайте, що вища власть...» 56
«В тих днях, коли, неначе риба в сіті...» 57
«Замовкла пісня. Чи ж то їй, свобідній...» 58
Hausordnung 60
«Не вільно в казні тютюну курити...» 61
Ключники і дозорці 62
«Что ми шумить, что ми дзвенить, мов в хмарі...» 63
«Ввійшла фігура. «Як звете́сь ви?» — «Франко» 64
Тюремна культура 65
Розмови 66
Пісня арештантська 67
Хто її зложив 68
«Народ наш в бідах добрий практик: зла вість...» 69
«Ні, ви не мали згляду надо мною!» 70
«У сні мені явились дві богині» 71
«І говорила перша: «Я любов...» 72
«І говорила друга: «Я ненависть...» 74
«Сидів пустинник біля свого скиту...» 75
«Росіє, краю туги та терпіння...» 76
«Як я ненавиджу вас, ви машини...» 77
«Що вовк вівцю їсть — жалко, та не диво...» 78

Легенда про Пілата
«Пілат Христа віддав катам на муки...» 79
«І бог поклав клеймо на грудь Пілата...» 80
«А як умер, хтось трупа взяв за ноги...» 81

Криваві сни
«В тюрмі мені страшливі сняться сни...» 82
«Христос, бичами зсічений, криваві...» 84
«А за що ж ми терпіли муки й мерли?..» 85
«Ось Гонта йде, ввесь синій від побою...» 86
«Багно гниле між країв Європи...» 87
«Минув час мук? Брехня! Чи ж давній час...» 88
«Тюрмо народів, обручем сталевим...» 90
Епілог 91

Із збірки «Зів'яле листя»

ПЕРШИЙ ЖМУТОК

«За що, красавице, я так тебе люблю...» 92
«Не раз у сні являється мені...» 93

Із розділу «Поезії, що не ввійшли до збірок»

Не бійтеся тюрми! 94
Сонети-невільники 95
«Жолудь збирати в ліс побігли діти...» 96
До Дранмора 97
«Ні, не любив на світі я нікого...» 98

Із збірки «Із днів журби»

СПОМИНИ

«Я згадую минулеє життя...» 100
«Заким умре ще в серці творча сила...» 101
«О, бо і я зазнав раз щось такого...» 102
«П'ятнадцять літ минуло. По важкій...» 103
«Маленький хутір серед лук і нив...» 104
«Найгірше я людей боявсь тоді...» 105
«Привіт тобі, мій друже вірний, гаю...» 106

Із збірки «Semper tiro»

Сонет 107

Із збірки «Із літ моєї молодості»

Дві дороги 108
Народна пісня 110
Наш образ 111
Наука 112

Примітки 113

Пояснення слів 114

ИВАН ЯКОВЛЕВИЧ ФРАНКО

СОНЕТЫ

ХУДОЖНИК М. А. СТОРОЖЕНКО

Киев, издательство
художественной литературы
«Днипро», 1984

(На украинском языке)

РЕДАКТОР С. І. ШЕВЦОВА

МАКЕТ ТА ХУДОЖНЄ ОФОРМЛЕННЯ
В. А. КОНОНЕНКА

ХУДОЖНІ РЕДАКТОРИ
А. К. ТЕТЬОРА, В. А. КОНОНЕНКО

ТЕХНІЧНИЙ РЕДАКТОР
Л. І. ІЛЬЧЕНКО

КОРЕКТОРИ
Ю. А. МОРОЗ, О. С. НАЗАРЕНКО

Інформ. бланк № 2338

Здано до складання 19.10.83.
Підписано до друку 21.02.84.
Формат 60×84$^{1}/_{16}$. Папір офсетний.
Гарнітура звичайна нова. Друк високий.
Ум. друк. арк. 6,975. Ум. фарб. відб. 14,532.
Обл.-вид. арк. 3,733. Тираж 25 000.
Зам. 3-301. Ціна 70 к.

Видавництво художньої літератури «Дніпро».
252601, Київ-МСП, вул. Володимирська, 42.

Київська книжкова фабрика «Жовтень».
252053, Київ, вул. Артема, 25.